

27 Mayıs İhtilali'nin Geride Bıraktıkları ve İnönü Hükümetleri Döneminin Önemli İç Siyasi Gelişmeleri (1961-1965)

After the May 27 Revolution; Important Domestic Political Developments in the İnönü Governments (1961-1965)

Tekin ÖNAL*

Özet

27 Mayıs 1960'da Cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesi gerçekleşmiş ve mevcut iktidar devrilerek, tüm siyasi faaliyetler askıya alınmıştır. Milli Birlik Komitesi adıyla ülkede askeri yönetim kurulurken, sivil idareye geçişin kısa zamanda olacağı vurgulanmıştır. Nitekim söylendiği gibi Ekim 1961'de genel seçim yapılmış, ancak seçimden çıkan sonuç askeri memnun etmemiştir. Bu durum, ülkede var olan kaos ortamının orduya da sirayet etmesine ve ordu içinde birçok farklı grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bundan sonra İsmet İnönü'nün başkanlığını yaptığı üç ayrı koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu çalışmada 27 Mayıs'ın ardından, İnönü hükümetleri döneminde ülkenin siyasi gündemini meşgul eden birtakım önemli olaylar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Darbe, Komite, Koalisyon, İsmet İnönü, Talat Aydemir.

Abstract

On May 27, 1960, the first military coup of the Republican history took place and all the political activities were suspended by overthrowing the present government. In the name of the National Union Committee, it was emphasized that while the military administration was established in the country, the civilian administration would be in a short time. As a matter of fact, the general election was held in October 1961, but the result of the election did not please the military. This has caused the chaos of the country to spread in the army and to create many different groups within the army. After that, three separate coalition governments were formed by İsmet İnönü's presidency. In this study, after 27 May, some important events that have occupied the political agenda of the country during the İnönü governments will be tried to be evaluated.

Keywords: Impact, Committee, Coalition, İsmet İnönü, Talat Aydemir.

Giriş

1960'ların siyasal gelişmeleri DP hükümetinin siyasetine bir tepki olarak başlar. Amaç tarihin tekrarını önlemektir. Bu nedenle 1961 Anayasası'nın yapılmasının zorunluluğu hissedilmiştir. 1961 Anayasası, Parlamento Millet Meclisi ve Senato olmak üzere ikiye ayırmış, bunların yaptıkları yasaların Anayasaya uygunluğunu denetlemek için de Anayasa Mahkemesi'ni kurmuştur. Ayrıca 1961 Anayasası, 1950'lerin siyasetinin tekrarını önlemenin ötesine geçip, demokratik ve liberal yönetime uygun düşen özgürlükler ve haklar sağladı. Türkiye bir sosyal devlet olarak tanımlandı ve yurttaşlarına cumhuriyet tarihinde ilk kez siyasal-ideolojik çerçeve içinde konuşma ve yazma hakkı tanındı. Kısacası ilk kez farklı ideolojilere siyasal arenada rekabet imkânı tanındı. Bunun bir sonucu, Türk siyaset hayatında etkisi kendi boyutlarının Meclis'teki

* Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İTBF Tarih Bölümü, e-mail: tekin_onal@hotmail.com

temsil nispetinin çok ötesinde olan İşçi Partisi'nin 1961'de kurulmasıdır. Yeni Sendikalar Kanunu, işçilerin daha özgürce örgütlenmesini sağladı. Fakat kanunun önemli yanı, sendikalara daha önce sahip olmadıkları ve toplumda etkin bir güç olmalarını engelleyen grev hakkının tanınmasıdır. İşçiler kazandıkları güven duygusuyla kısa bir süre içinde siyasal süreçte etkin bir güç oldular. Aynı şey, yani özgürlüklerden, kendilerini siyasal yönden eğitmek ve siyasete katılmak için yararlanmak, öğrenciler için de geçerlidir. Yeni siyasal dönemin muhafızı Silahlı Kuvvetler'di. Yapı içindeki rolleri Anayasa ve özel kanunlarla meşrulaştırılarak siyasal hayatın belirleyici unsuru durumuna gelmişlerdi.

14'lerin tasfiye edilmesiyle birlikte Milli Birlik Komitesi, sivil yönetime geçiş çalışmalarına hız verdi. MBK, temel işlevi yeni Anayasa ile seçim kanununu hazırlamak olan Kurucu Meclis'in oluşturulmasını kararlaştırırken, bir yandan da 1924 Anayasası'nda bazı değişikliklere giderek, seçimlerin daha sağlıklı yapılabilmesinin önündeki engelleri kaldırmaya çalışmıştır (İnönü, 2008, s.811).

15 Ekim seçimleri sonuçlarına göre, Millet Meclisinde hiçbir siyasi parti tek başına çoğunluk sağlayamadığı için, birden çok partinin elbirliği ile hükümet teşkili normal parlamenter ve demokratik rejimin tabii ve kaçınılmaz bir icabıdır. 25 Ekim 1961'de TBMM açılınca, Cemal Gürsel Cumhurbaşkanlığına, Suat Hayri Ürgüplü Senato Başkanlığı'na, Fuat Sirmen de Meclis Başkanlığına seçilmişlerdir. Bir aya yakın süren zorlamalardan sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk karma hükümeti, İnönü'nün başkanlığında CHP-AP ortaklığıyla kurulmuştur.

Yassıada mahkûmlarının durumu ve af tartışmaları

Adli, askeri ve idari yargıçlardan hükümetin önerisiyle komite tarafından seçilen ve 1 başkan, 8 asil, 6 yedek üye ile bir başsavcı ve 5 başsavcı yardımcısından oluşan özel mahkeme, verdiği kararlarla olağanüstü dönemlerdeki askeri rejim hukukuna ve toplum vicdanında açılan yaralara örnek oluşturur (Özdemir, 2008, s. 233).

Yüksek Adalet Divanı tarafından haklarında idam kararı verilen 15 siyasi suçlunun dosyası aynı gün MBK'ye ulaştırıldı. Bunun üzerine, başından beri siyasi idamlara karşı olan ve aylar öncesinden bazı girişimlerde bulunan İsmet İnönü yeniden harekete geçti. İnönü, kararların açıklanmasından iki gün önce, yani 13 Eylül 1961'de Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e bir mektup gönderdi. Uzun bir mektup yazan İnönü, sorumluluk taşıyan bir kişi olarak, idam cezalarının onaylanmasından sonra doğacak büyük zararları bildirmek için başka bir vasıtasının olmadığını belirtmişti (Turan, 2002, s. 77). İnönü, mektubunda (Bakışık, 2009, s. 128) ciddi endişelerinin olduğunu dile getirerek, mektubunun ölüm cezalarının tek yetkili merci olan Milli Birlik Komitesi'ne duyurulmasını istemiştir.

14 Ekim 1960'ta başlayan Yassıada duruşmalarında karar, 15 Eylül 1961'de açıklandı. Bu süre içinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Bakanlar Kurulu üyeleri, DP Milletvekilleri ve eski Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun gibi isimlerin de aralarında bulunduğu 592 sanık hakkında 19 ayrı dava açıldı. Yassıada davalarında Başsavcı, toplam 228 sanık hakkında idam cezası istedi. Toplam 202 oturum yapılırken, 1.000'in üzerinde tanık dinlendi. Yüksek Adalet Divanı, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan hakkında oybirliğiyle, 11 sanık hakkında da oyçokluğuyla idam cezası verdi. Oyçokluğuyla haklarında ölüm cezası verilen 11 kişilik liste şu isimlerden oluşuyor: eski TBMM Başkanı Refik Koraltan, eski Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, Baha Akşit, Bahadır

Dülger, Zekai Erataman, Ağâh Erozan, Emin Kalafat, Osman Kavrakoğlu, İbrahim Kirazoğlu, Nusret Kirişçioğlu ve Ahmet Hamdi Sancar. Önde gelen 31 DP’li ömür boyu hapis cezasına çarptırılırken, 418 sanık 6 ayla 20 yıl arasında değişen çeşitli hapis cezaları aldı. 123 sanık beraat ederken, 5 sanık hakkındaki dava düştü (İnönü, 2008, s. 838).

27 Mayıs askeri yönetimine bağlı özel mahkemenin verdiği bu kararlar kamuoyunda tepkilere yol açmış, sonrasında ise asker ile siyasiler arasında gerginlik yaratarak, siyaset gündemindeki yerini korumuştur (Özdemir, 2008, s. 234).

Eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan’ın kardeşleri ve eniştesi son bir ümit İsmet İnönü’ye giderek, idamların durdurulmasını istediler. Bu olayı İnönü’nün damadı Metin Tokar şu şekilde anlatıyor:

“Gözyaşları içindeydiler. İsmet Paşa’nın elini öptüler, ondan şefaata rica ettiler. İsmet Paşa derhal elinden geleni yapacağını söyledi. “Ne olur geç kalmayın Paşam” diyorlardı. Onlar gittiler, bu sırada evin telefonu çaldı. Kayınvalidem (Mevhibe İnönü) cevap verdi, karşısında Berrin Menderes vardı. O da kocası Adnan Menderes’in kurtarılması için İsmet Paşa’nın şefaatinde istiyordu. Kayınvalidem titrek bir sesle ve Bayan Menderes kadar üzgün, kendisini teselliye çalıştı. Bir saat kadar sonra İnönü evine gelecekti.

İsmet Paşa Gürsel’e telefon etti, kendisini derhal ziyaret edeceğini bildirdi. Paşa’nın Gürsel’le görüşmesi uzun sürmedi. Aldığı bir haber acıydı. Zorlu ve Polatkan sabaha karşı İmrâlı’da infaz edilmişti. Adnan Menderes komadan çıkmadığı için Yassıada’da idi. İsmet Paşa “Onu kurtarmak lazım” dedi.

Gürsel nasıl yapılacağını bilmiyordu, veto hakkı yoktu, tek yetkili MBK de kararını vermişti. İsmet Paşa şiddetle ısrar etti, Menderes hakkındaki kararı tekrar Komite’ye götürünüz. Gürsel mütereddit idi, kudreti hakkında eskisi kadar iyimser değildi. Saat 11’de parti liderlerini toplantıya çağırmişti. Berrin Menderes’in ziyareti bu sırada oldu, gözleri yaşlı, fakat vakurdu, “Paşa Hazretleri, onu ancak siz kurtarabilirsiniz” diyor ve ağlıyordu. Gözleri yaşlı olan başka biri kayınvalidemdi, “Paşam Hanımefendi’nin hakkı var...” diye Bayan Menderes’i destekliyordu. İsmet Paşa saat 11’de toplanılacağını bildirdi, “Merak buyurmayınız ne mümkünse onu yapacağım,” diyordu.” (Bakışık, 2009, s. 130-131).

İdam kararlarının infazından sonra Türkiye’de Yassıada Mahkûmlarının affı konusu uzun süre tartışılmış, bu yüzden hükümetler yıkılmış ve partiler parçalanmıştır.

10 Şubat 1962’de Kayseri Cezaevi’nde bulunan ve 4 sene 2 aya mahkûm olan 161 milletvekilinin meşruten tahliyeleri hazırlığına başlandı. Kayseri ve Adana cezaevlerinde bulunan siyasi mahkûmların tahliyeleri için ilk önce cezaevlerinde incelemeler yapıldı. Arkasından da tutuklular serbest bırakıldı (Akşam Gazetesi, 10 Şubat 1962).

AP Lideri Gümüşpala’nın tasvip edilmeyen tutumu, AP ile CHP arasındaki gergin münasebetler, genel siyasi af ve köy yolları meselelerinden dolayı hükümetin sarsıntıda olduğu (Tercüman Gazetesi, 8 Nisan 1962) herkes tarafından görülüyordu. Bu günlerde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Anayasanın verdiği yetkiyi kullanmayı şimdilik düşünmediğini (Akşam Gazetesi, 11 Nisan 1962) dile getiriyor ve tartışmalardan biraz da olsa uzak durmaya çalışıyordu.

Tercüman Gazetesi olaylara biraz daha farklı bir boyuttan yaklaşıyor ve AP Liderinin siyasi af hakkında yaptığı üç teklifi de reddeden İnönü’nün koalisyonu tehlikeye düşürdüğünden bahsediyordu (Tercüman Gazetesi, 21 Nisan 1962).

12 Mayıs 1962 günü saat 18.30’dan 20.30’a kadar devam eden Bakanlar Kurulu toplantısında, kabine üyelerinin ittifakla aldığı bir karar gereğince Başbakan İsmet İnönü,

AP Genel Başkanı Gümüşpala'ya hitaben yazmış olduğu resmi yazıda, parti olarak af konusundaki düşüncelerini değiştirmedikleri takdirde, yarın akşam Cumhurbaşkanı Gürsel'e istifa mektubunu takdim edeceğini bildirmiştir. İnönü'yü ve Bakanlar Kurulu'nu bu kararı almaya sevk eden sebep, bugün yapılan üçüncü zirve toplantısıdır (Hürriyet Gazetesi, 12 Mayıs 1962). Bakanlar Kurulu, af konusundaki tüm yetkisini Başbakan İsmet İnönü'ye devrederek, AP Genel Başkanı Gümüşpala'ya da bir muhtıra gönderdi (Tercüman Gazetesi, 12 Mayıs 1962).

13 Mayıs 1962'de Bakanlar Kurulu, Meclis'te olağanüstü bir toplantı yapmış, aslında bir önceki gün yapılması planlanan toplantının AP grubu tarafından akim bırakılması ele alınarak, AP'li Bakanlar, idare kurullarının kararını izah etmişlerdir. CHP'li Bakanların hemen istifa etme temayülünde olmalarını iyi karşılamayan AP'liler CHP'den biraz zaman istemişlerdir (Akşam Gazetesi, 14 Mayıs 1962).

Bu çağrıya uymayan AP, aynı tutumunu devam ettirince, İnönü de sözünde durarak 31 Mayıs 1962 tarihinde Cumhurbaşkanı'na istifasını sunmuştur. Ayrıca İnönü, ordunun af istemediğini, Ekim'de mesuliyet kullanarak af çıkaracağını, fakat bunun için biraz sabırlı olunmasını belirtmiştir (Akşam Gazetesi, 22 Mayıs 1962).

Olay, ülke basınında farklı farklı yer alırken kimi gazeteler koalisyonu bozan kararın sebebini AP'nin af konusundaki tutumuna bağlarken¹, kimileri de İnönü'yü suçlu göstermişlerdir.

Başbakan İnönü, AP Grubunun kararının müphem olmasından dolayı istifasını Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e vermiş, bu şartlar altında vazifeye devam edemeyeceğini bildirmiştir (Akşam Gazetesi, 31 Mayıs 1962).

CHP, YTP, CKMP ve Bağımsızlardan oluşan İkinci İnönü (Koalisyon) Hükümeti, iktisadi ve mali politikası ile siyasi affın şekli ve zamanına dair tutumunu belli ederek, ortaklar arasında Koalisyon Protokolü imzalamışlardır. Bu protokole göre de siyasi affın Ekim ayında Meclise getirileceği kararlaştırılmıştır (Akşam Gazetesi, 25 Haziran 1962).

Siyasi af kararına en çok tepki gösteren gruplardan birisi de üniversiteli öğrenciler olmuş, düzenledikleri gösterilerde "Af yok" diye bağırarak seslerini duyurmaya çalışmışlardır (Akşam Gazetesi, 10 Ekim 1962). 5.000 Üniversite öğrencisinin af aleyhinde İstanbul'da yaptığı mitinge bazı partililer ve meçhul kişiler de karışmıştır (Tercüman Gazetesi, 10 Ekim 1962). Şişhane'de gençlerin önüne çıkıp, onları komünistlikle itham eden bir grup arasında olaylar çıkmıştır (Hürriyet Gazetesi, 10 Ekim 1962).

Yaşanan üzücü olaylar neticesinde Meclis'te bulunan tüm partiler ortak bir beyanname hazırlamaya karar vermişlerdir. Müşterek Beyanname, 12 Ekim günü "Aziz milletimiz insan haysiyetine kıymet veren demokratik rejimi her güçlüğü yenerek koruyacaktır." (Tercüman Gazetesi, 12 Ekim 1962) sloganıyla ilan edilmiş ve şu başlıklara yer verilmiştir:

¹ "4 Aralık 1961'de Millet Meclisi'nden itimat oyu alan İsmet İnönü Kabinesi, bu gece (dün gece) saat 23.15'te istifasını vermeyi kesin olarak vermeyi kararlaştırmıştır. İnönü'nün, koalisyonu bozan ve altı aylık Kabinesinin çalışmalarına son veren bu kararına sebep, AP'nin af konusundaki hükümet görüşünü desteklememesidir. Esasen, son üç aydan bu yana, AP ve CHP arasında hemen her konuda tam bir anlaşmazlık mevcuttu.", *Hürriyet Gazetesi*, 31 Mayıs 1962.

1. “Mayıs Milli bir devrimdir. Büyük Meclisin mensupları olan bizler, bir bütün halinde bu meşru temele yönelecek her tecavüzü birlikte karşılamaya azimli ve kararlıyız.

2. Milletimizin bütünlüğünü zedeleyebilecek mahiyette olan her türlü totaliter temayülün, gerici cereyanın, komünizmin, ırkçılığın ve faşizmin şiddetle karşısındayız.

3. Parti grupları ve bağımsızlar olarak inanıyoruz ki, siyasi faaliyetin millet hayrına netice vermesi, her şeyden önce demokratik nizamın yerleşmesine ve devamına bağlıdır.

4. Gücünü milli iradeden alan bugünkü Hükümetin ve iş başına gelecek Hükümetlerin temel görüşlere uygun çalışmalarında, kendilerine yardımcı olmayı vazife biliyoruz.” (Hürriyet Gazetesi, 12 Ekim 1962).

Aynı gün Başbakan İnönü, üniversiteli öğrencilerle bir görüşme yapmış ve gençlere siyasi af konusunda, üç parti arasında imzalanan koalisyon protokolü ve Meclis’te onaylanan Hükümet Programı’nda bu yolda kesin taahhütte bulunduğunu bildirmiştir (Hürriyet Gazetesi, 12 Ekim 1962).

Hemen ertesi gün siyasi af konusu Meclis gündemine alınarak oylanmış ve Meclis affı kabul etmiştir. 275 Yassıada mahkûmunun tahliyesini sağlayacak olan kısmi af için 8 aleyhte oy verilirken, İnönü, kanunun tüm yurda huzur getireceğini ümit ettiklerini belirtmiştir (Akşam Gazetesi, 13 Ekim 1962).

Böylece uzun zamandır ülke gündemini meşgul eden siyasi af konusu kısmen de olsa çözüme kavuşturulmuş ve cezaevlerinde bulunan birçok mahkûm tahliye edilerek, huzur temin edilmeye çalışıldı.

Eminsular Olayı

27 Mayıs İhtilali’nin hemen ardından işbaşına gelen MBK üyeleri, daha ihtilalin yankıları sürerken ve de henüz yargılanmalar bile sonuçlanmamışken kendi aralarında çekişmeye ve gruplaşmaya başladılar. MBK, kendi içerisinde başını Cemal Gürsel’in çektiği ve üst rütbeli generallerden oluşan ılımlılar ile başını Alparslan Türkeş’in çektiği ve daha alt rütbeli subaylardan oluşan reformcular olarak ikiye ayrılmış durumdaydı.

MBK, 13 Kasım 1960 günü reformcu kanattan 14 subayı belli bahanelerle iktidardan uzaklaştırma yoluna gitmiş ve bu subayların çoğunu yurt dışına göndermiştir. İktidardan uzaklaştırılan subaylar arasında en tanınmışları, darbe sabahı darbecilerin manifestosunu okuyan Albay Alparslan Türkeş’ti (Mango, 2006, s. 67).

27 Mayıs İhtilali’nden sonra Yassıada yargılamaları kadar tartışılmakla birlikte 27 Mayısçılar’ın ordu ve üniversitelerde gerçekleştirdikleri iki tasfiye eylemi daha vardır. Bu eylemlerin ilki bozulan hiyerarşiyi düzeltmek amacıyla 5 Ağustos 1960’ta ordu içinde yapılan tasfiye eylemidir. 25 fiili yılını dolduran subayların MBK tarafından res’en emekliye sevkini sağlayan 42 sayılı kanun gereğince 235 general ve amiral ile 5.000’e yakın subay Silahlı Kuvvetler bünyesinden çıkarılmıştır. Emekli İnkılâp Subayları (EMİNSU) adı verilen bu şahısların emekli edilmeleri, ordunun reorganizasyonu ve gençleştirilmesi kadar MBK’nin Silahlı Kuvvetler üzerindeki otoritesini meşrulaştırmak amacına hizmet etmiştir. Tasfiye ile birlikte yüksek seviyede atamalar gerçekleştirilmiş, genç subayların hükümeti darbe ile devirmelerine karşı çıkmayan, fakat pek sempati de göstermeyen Orgeneral Ragıp Gümüşpala emekli edilmiştir. Onun yerine 1960’lı yıllar boyunca ve 1971 Darbesi’nde Silahlı Kuvvetler adına Türkiye’deki siyasal gelişmelerde

aktif rol oynayacak Orgeneral Cevdet Sunay getirilmiştir. Hava Kuvvetleri Komutanlığına da İrfan Tansel atanmıştır (Özdemir, 2008, s. 234-235).

Verilen bu karar fazla sert olmakla birlikte, atılan adım akılcı bir adımdı. Çünkü bu dönemde ordu içerisinde üst rütbeli subay sayısı çok fazla artmıştı. Bundan sonra ABD'deki uygulama örnek alınarak, terfi edilemeyen subaylar otomatik olarak emekli edilmeye başlandı. Böylece üst kademelerdeki değişim hızlandı (Mango, 2006, s. 68).

Ordu içinde gerçekleştirilen bu reform, emekli subayların büyük bölümünü siyasi partiler için potansiyel üye haline getirmesi nedeniyle politik yaşamı derinden etkilemiştir. Emekli edilmelerine karşın, subayların büyük çoğunluğu ordu içerisinde belli ölçülerde etkili olmayı sürdürmüşler ve sivil bakış açısının dost ve akrabaları tarafında da benimsenmesini sağlamışlardır. Emekliye ayrılan subaylara yüksek emekli aylığı bağlanmış, iki yıllık maaş tutarında da ikramiye verilmiştir (Karpat, 2007, s. 193-194).

Ordu üzerindeki nüfuzunu artırmak isteyen MBK, yaptığı tasfiyelerle bunu başarabileceğini düşünürken, Silahlı Kuvvetler içerisinde kutuplaşmaların olacağı ve bu durumun ülkenin gündemini uzun süre işgal edeceğini düşünememiştir. MBK, ordu içindeki konumunu güçlendirirken, zoraki emekliye ayrılan subaylar Emekli İnkılâp Subayları (EMİNSU) Derneği adıyla örgütlenerek, faaliyetlerine başlamışlardır. Ancak EMİNSU'ların orduya yeniden dönmek için gösterdikleri bütün çaba, MBK'nın sert tutumuna takılarak sonuçsuz kalmıştır (İnönü, 2008, s. 794).

Amaç ne olursa olsun bu uygulama, Silahlı Kuvvetler kadrosunda büyük ölçüde bir ayıklama, büyük bir subay grubunun ordudan uzaklaştırılması anlamına gelmekteydi. Silahlı Kuvvetler tarihinde bu tür eylemlere ilk önce Balkan Savaşı sırasında Babiâli Baskını ile işbâna gelen Enver Paşa tarafından yapılmıştı. Buna benzer bir uygulama ise Cumhuriyet döneminde Demokrat Parti iktidarı döneminde yaşanmış, ilk olarak 15 general ve 150 albay emekli edilmişti. Ama MBK dönemi uygulaması, öncekilerle karşılaştırılmayacak boyutlara ulaşmıştı (Turan, 2002, s.34).

147'ler Meselesi

Ekim 1960'ta MBK tarafından girilen Üniversite hocalarının tasfiyesi eylemi, büyük tartışma ve tepkilere yol açmıştır. Tembel, yeteneksiz ya da reform düşmanı oldukları iddia edilen 147 öğretim üyesinin üniversiteden atılmaları üzerine Turhan Feyzioğlu, Sıddık Sami Onar, Fikret Narter ve Suut Kemal Yetkin gibi üniversite rektörleri görevlerinden istifa ederek, MBK'nın tasfiye eylemini protesto etmişlerdir (Özdemir, 2008, s. 235). Bu akademik protestonun şiddeti askeri liderleri şaşırılmış ve kararın geri alınması için hemen görüşmelere başlanmıştır (Zürcher, 2009, s. 354).

28 Ekim sabahı Resmi Gazete'de yüz kırk yedi öğretim üyesinin üniversiteden uzaklaştırıldığı kararı yayımlanırken, olay bomba etkisi yarattı. Herkes infial içerisindeydi. Böyle bir tepkiyi beklemeyen MBK, bazı üyelerini basın ve üniversiteyi teskin için İstanbul'a gönderdi. Ancak bu pek mümkün olmadı. Böylece Komite içerisinde bulunan reformcu kanat ilk yarasını almış oluyordu (Çavdar, 2008, s. 92).

MBK içerisindeki köktencilik gösterilen tüm muhalefete rağmen, daha da iddialı olabilecek bir planı uygulamaya giriştiler. Alparslan Türkeş tarafından telkin edilmiş olan bu plan, Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği planıydı. Bu birlik, Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, basın ve radyonun yönetimine el

koyarak, ülkenin tüm kültürel yaşamında totaliter bir nüfuz tesis etmeye çalışacaktı. Böylesi bir müdahale hem sivil siyasetçiler, hem de ılımlı MBK üyeleri nazarında çok fazlaydı. 13 Kasım 1960'da Cumhurbaşkanı Gürsel, MBK'nın dağıtıldığını ve aralarında Türkeş'in de bulunduğu köktencilerin 14'ünün bulunmadığı yeni bir MBK kurulduğunu duyurarak, şaşkınlık yarattı. Geçici Anayasaya aykırı bir durum olduğu için de 14'ler görevlerinden alınmayarak, yurtdışındaki Türk Büyükelçiliklerine ateşe olarak gönderildiler (Zürcher, 2009, s. 354).

Bu denli büyük bir ayıklama eylemi, yalnız üniversite çevrelerinde değil, toplumun bütün kesinlerinde şaşkınlık yaratmıştı. 27 Mayıs kutlamaları ve mitinglerinde ön saflarda hep üniversite öğrencileri ve öğretim üyeleri yer almışlar ve ordu-gençlik el ele sloganları atılmıştı. İhtilalin nedenlerini halka anlatma konusunda da ağırlıklı olarak görev üstlenenler öğretim üyeleri, yardımcıları ve öğretmenlerdi. İstanbul Üniversitesinde bir konuşma yapan Cemal Gürsel, "*Siz, hürriyetinize, haysiyetinize el uzatanları yıktınız*" diyerek öğrencileri kendince övmüş, ancak onların siyasetle uğraşmalarının da: "Politika yoluna girip bilim yolunda aksamayın. Bu ilginiz kafa ve vicdanınızda olmalı. Politikacıların elinde oradan oraya sürüklenmeyin. Bilim yuva ve yolundan politika uzak kalmalıdır." sözleriyle zararlı bulduğunu dile getirmiştir (Turan, 2002, s. 37).

147'ler meselesinin hallini MBK başaramayınca, olay 1961'de kurulan Kurucu Meclis'e devrolmuştur. Kurucu Meclis'e bu konuyla alakalı bir kanun teklifi yapıp, konu halledilebilir, ancak bu kanun teklifinin ne zaman yapılacağı ve hangi vakit kanunlaşacağı hakkında kesin bir şey söylenememektedir (Hürriyet Gazetesi, 7 Ocak 1961).

Ancak bu mesele Kurucu Meclis tarafından da sonuçlandırılmamış ve durumu seçimlerden sonra kurulan koalisyon hükümeti çözmüştür. Burada da hükümet ile komisyon karşı karşıya gelmiş ve komisyon, hükümet tezini kabul etmeyerek kendi istediği şekilde konuyu çözüm yoluna gitmiştir: Komisyon, bu 147 öğretim üyesinin herhangi bir işleme tabi tutulmaksızın üniversitelere dönmeleri esaslı üzerinde dururken, hükümet, öğretim üyelerinin senatolar eliyle görevlerine iade edilmesini istiyordu (Hürriyet Gazetesi, 19 Ocak 1962).

Subayların emekli edilmesinden farklı olarak bu, büyük muhalefet hatta direnç yarattı ve birçok rektörün istifasına yok açtı. Burada dikkat edilmesi gereken husus, MBK'nin bu sorunla ilgili olarak uzlaşma yolu araması ve Mart 1962'de de görevden alınan öğretim üyelerinin görevlerine iade edilmesiydi (Lewis, 2007, s. 17). Meclis'te büyük tartışmalara sebep olan 147'ler meselesi ve kanunu, Senato'da da fırtınaların kopmasına sebep olmuştur. Senatör Ali Demir'in: "*Üniversiteye nasıl sızdığı belli olmayan 5-6 muhterisin tahrikleri*" sözü üzerine Senato'da adeta kıyamet kopmuştur (Tercüman Gazetesi, 13 Nisan 1962). 12 Nisan 1962'de oylamaya sunulan 147'ler Kanunu her şeye rağmen kabul edilerek yasalaşmıştır. Profesörler için karar sırası artık üniversitelerdedir (Hürriyet Gazetesi, 13 Nisan 1962). 24 Nisan'da da üniversiteler 147'leri kabule karar vermişlerdir. Ankara Üniversitesi Senatosu'nda yapılan toplantı sonucu MBK zamanında emekliye sevk edilen 147 öğretim üyesinin 15 gün içerisinde müracaat etmek suretiyle eski kürsülerine geri dönebilecekleri kararı alınmıştır (Hürriyet Gazetesi, 25 Nisan 1962).

Bu noktada dönemin MBK üyesi Haydar Tunçkanat'ın 147'lerle ilgili söyledikleri ya da itiraf niteliğindeki sözleri önem arz etmektedir. Tunçkanat: "*Komite, MBK üyelerinden kurulu bir komisyona konuyu incelemiştir. Bu inceleme sonucunda, bu işi*

Komite adına üstlenmiş üyelere yanlış bilgi verilmiş olduğu görülmüştür. Burada şöyle bir soru sorulabilir: O halde, Komite neden bunları düzeltmedi? Bunu şöyle açıklamak mümkündür: 42 sayılı yasa ile ordudan 4000'den fazla subay emekli edilmişti... Eğer Komite geri adım atıp, üniversiteden emekli edilenleri eski görevlerine iade etmiş olsaydı, o zaman ordudan ayrılmış subayların da orduya alınmaları için baskının artacağından şüphe yoktu. Zaten üniversite reform yasasına göre bunlardan bazılarının ayrılması gerekecekti. Yanlışlık kişiler ve sayılar üzerindeydi” (Turan, 2002, s. 41) sözleriyle, durumun MBK içerisinde nasıl algılandığı ve nasıl bir çözüm yoluna gidildiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Ordudakine benzer bir tavsiyede üniversitelerde yapılmış, ancak bu sefer halkın tepkisi daha sert olmuştur. Hükümet, tembel, yeteneksiz ve reform düşmanı oldukları bahanesiyle 147 öğretim üyesinin üniversitelerle ilişkisini keserken, tavsiye hareketi tartışmalara ve tepkilere yol açmıştır. Turhan Feyzioğlu, Sıddık Sami Onar, Fikret Narter ve Suat Kemal Yetkin gibi önemli üniversite rektörleri bu durumu protesto ederek, görevlerinden istifa etmişlerdir. Durumu sadece rektörler değil, üniversite öğrencileri de protesto ederek, 29 Ekim törenleri ve dersleri boykot ederek tavsiyeyi kınamışlardır (İnönü, 2008, s. 806).

Talat Aydemir Ayaklanmaları

1961 yılının Ekim ayında yapılan genel seçim sonuçlarını karşı devrim olarak niteleyen ve bu karşı devrime karşı da kendi aralarında bir protokol imzalayan Albaylar Cuntası'nın lideri Talat Aydemir, 21 Ekim Muhtırası'ndan sonra yapılan Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık seçimlerinin ne kadar demokratik olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Süngülerin gölgesi altında Büyük Millet Meclisine Reisicumhur seçtiren kumandanların demokrasi anlayışı bu mudur? Reisicumhur adayı olarak çıkmak isteyen, diğer bir partiye mensup Prof. Ali Fuat Başgil, Sıtkı Ulay Paşa, Fahri Özdilek Paşa ve Haydar Tunçkanat silah tehditleri altında istifa ettirilmiş midir? Demokrasi bu mudur? Ne yazık ki Reisicumhur seçiminin bu şekilde yapılmasına Büyük Millet Meclisi üyeleri seyirci kalmışlardır. Anayasa dışı bu teklifi kolaylıkla kabul etmişlerdir. Çünkü o zaman söylenen sözler ve yapılan tehditler şudur: eğer Reisicumhur olarak Cemal Gürsel'i seçmezseniz; ordu idareye el koyacak. Acaba öyle miydi? Yoksa CHP'ye ve İnönü'ye bel bağlayan birkaç generalin arzusu muydu? Bunu takdir edemeyen milletvekilleri, meclisin ilk açılış gününde, kendi kendilerini bu karakterleriyle mahkûm ettiler.” (Maraşlı, 2008, s. 181).

Dönemin Milli Savunma Bakanı Özel Kalem Müdürü Talat Turhan, Aydemir hadisesini, İstanbul'un isyandan vazgeçmesiyle Aydemir'in hareketin başına geçmek zorunda kaldığı, ordu içerisinde birçok kişinin bu hareketi istediği ve başlarına geçen kimse olmazsa birçok kişinin tek tek hareketlere kalkıp, Türkiye'yi daha zor şartlara sürükleyebileceği ve binlerce insanın bu olaylar sonucunda öleceği şeklinde yorumlamaktadır (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008, s. 60).

Cumhuriyet Tarihi'nin üçünün başarıya ulaştığı, ikisinin ise önlendiği beş ihtilal hareketinden başarıya ulaşamayan ya da önlenecek iki girişimin altında da aynı ismin, Kurmay Albay Talat Aydemir'in imzası vardı. 22 Şubat direniş gören ilk ihtilal girişimi olmasının yanında en tehlikeli olanıydı. Çünkü ordunun hiç istemediği bir şey gerçekleşmiş ve ordular arasında sürtüşme çıkmıştı. 27 Mayıs İhtilali'nin komutanı Cemal Gürsel Cumhurbaşkanlığı'na getirilmesine rağmen, rahatsızlık son bulmamıştı.

İşte bu şartlar altında Talat Aydemir önderliğindeki bir grup yeniden ihtilal yapma peşindeydi. Ancak Hava Kuvvetleri Aydemir'i son anda yalnız bırakınca Aydemir umduğunu bulamadı ve girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. İnönü'nün duruma çare olarak isyancı subayların liderlerini görevden alarak, doğuya tayin edilmelerini uygun gördü. Ancak İnönü'nün bu kararının isyancılara bildirileceği gün kıyamet koptu ve 22 Şubat isyan hareketi başlamıştır (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008, s. 66).

Ayaklanma 22 Şubat sabahı Harp Okulu ve Zırhlı Birlikler komutanlıklarında başlamış ve isyancılar hükümete karşı bazı talepler öne sürerek, harekete geçmişlerdir. Yalnız hükümet çok geçmeden duruma hâkim olmuş ve ayaklanma yayılmadan bastırılmıştır. Duruma hâkim olduğunu fark eden Başbakan İnönü, isyancı önderlere emekli edilmek suretiyle af edileceklerini söyledi. Sabaha kadar süren pazarlıklar neticesinde, Talat Aydemir ve arkadaşları direnmenin olanaksız olduğunu anlayarak, İnönü'nün teklifini kabul etmek zorunda kaldılar (Çavdar, 2008, s. 121). Zaten isyan sonrasında Aydemir'in devlet başkanlığını düşünmediği, fakat etrafının onu Çankaya'ya itelebileceği yorumu da yapılıyordu (Boğuşlu, 1995, s. 38).

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, ülkede birtakım rivayetlerin ve yersiz bazı neşriyatın zihinleri karıştırmasını önlemek amacıyla halka hitap ederken, böyle durumlarda sükûnete ihtiyaç duyulduğunu ve Başbakan İsmet İnönü'nün de birkaç gün önce verdiği bir demeci ile böyle bir rehberlik vazifesi gördüğünü söylemiştir. Büyük asker ve mümtaz bir devlet adamı olan Başbakan İsmet İnönü'nün bütün vatandaşlara ışıklı yolu gösterdiğini belirterek, bu yolun Anayasa ve normal demokratik rejime saygı yolu olduğunu da eklemiştir. Cemal Gürsel, devamla, Türk milletinin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilen Anayasanın, bütün milletin malı olduğunu, bu Anayasanın 27 Mayıs Devrimi'nin eseri olduğunu, bu itibarla da herkesten önce 27 Mayıs'ı başaran şerefli Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Anayasanın yılmaz bekçisi olduğunu vurgulamıştır (Hürriyet Gazetesi, 23 Şubat 1962).

Asilerin başında Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir'in olduğunu belirten Hürriyet Gazetesi, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in "*Türk ordusu senin eserin olan bugünkü rejimi sana yıktırmak istiyorlar*" demeci ile Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın "*Cumhuriyeti ve demokrasiyi her çeşit iç ve dış tahrike karşı koruyacağız*" şeklindeki beyanatını manşetine taşıırken (Hürriyet Gazetesi, 23 Şubat 1962), Sunay'ın Başkumandan imzası ile yayınladığı tebliğ Akşam Gazetesi'nde şu şekilde verilmiştir:

1. 22 Şubat 1962 tarihinde, Ankara Garnizonundaki bazı birlik kumandanlarının görülen lüzum üzerine tayinlerinin yapılması sebebiyle Harp Okulu, Jandarma Subay Okulu, Zırhlı Birlikler Okulunun Tank Taburu, Zırhlı Muhabere Eğitim merkezlerinin bazı kısımları, garnizonlarında alarm dışı fevkalâde tedbirlere tevessül etmişlerdir.

2. Alınan mukabil tedbirler üzerine herhangi müessif bir olay olmamıştır.

3. Ankara dışındaki bütün birlik ve kurumlar demokratik rejime ve Genelkurmay Başkanlığı'na bağlılıklarını bildirmişlerdir.

4. Hükümet, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Kumandanlıkları bu yoldaki her türlü menfi teşebbüsü önlemeye kesin olarak karardır (Akşam Gazetesi, 23 Şubat 1962).

Aynı günün bazı gazeteleri haberi, "Rejim Yıkılmak İstendi" başlığıyla vermiş, harekâtın kısa sürede bastırıldığı ve parti liderlerinin Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nda emniyet altında olduklarını bildirmiştir (Tercüman Gazetesi, 23 Şubat 1962). Hükümet kısa zamanda duruma hâkim olmuş ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın, sabah

04.00'da Başkumandan imzası ile radyoda yayınladığı tebliğ, bazı atamaların Harp ve Tank okullarının fevkalade hareketlere tevessül etmelerine neden olduğunu duyurmuştur (Akşam Gazetesi, 23 Şubat 1962).

Harp ve Tank okullarında baş gösteren bu isyan hareketi sonrasında dört parti birleşerek, ortak bir bildiri yayınlamıştır. 27 Mayıs'ı hedef tutan ve aşırı sol gidişe zemin hazırladığını belirten partiler, bu ve benzeri isyan hareketlerine karşı milletin hep birlikte hareket edeceğini göstermişlerdir (Akşam Gazetesi, 23 Şubat 1962).

İnönü, askeri müdahale tehdidini büyük bir ustalıkla kullanmış ve AP'nin saldırgan tutumunu bastırma konusunda başarılı olmuştur. Talat Aydemir'in başarısız isyan girişimi, İnönü'nün elini daha da güçlendirdi ve İnönü, Aydemir meselesini halletmiş olarak 23 Şubat'ta Meclis'e girdiğinde Türk siyasi hayatında nadir görülen, belki de bundan sonra hiç görülmeyecek olan bir gelişme yaşandı ve tüm siyasi rakipleri İnönü'yü, hayranlıklarını da bildirerek, ayakta alkışladılar. Meclis daha sonra Türk Milletini tarihi bir facianın eşiğinden döndürdükleri ve kurtardıkları için başta Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Hükümet Başkanı İsmet İnönü ve diğer Hükümet üyeleri, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kahraman komutan ve subaylarına derin şükran ve güven duygularını sundu. Yeni Demokratlar bir yara almış ve İnönü ile işbirliği anlamına gelse bile, siyasi istikrarı sağlamanın askeri müdahaleyi tahrik ve teşvik etmekten daha akıllıca olduğuna karar verdiler. Talat Aydemir, farkında olmadan siyasi bir uzlaşma ortamının oluşmasına zemin hazırlamıştı (Ahmad, 2007, s. 266).

Olaydan hemen sonra kriz geçiren Talat Aydemir hastaneye kaldırılmış, Kara Kuvvetleri Komutanı istifa etmiş ve birçok kuvvet komutanı ve üst düzey asker emniyet tarafından gözaltına alınmıştır (Tercüman Gazetesi, 24 Şubat 1962). İnönü aynı gün "Beni öldürürler ama üç ay sonra millet onları ayak altına alıp ezer" ibaresini kullanarak, isyan eden subaylara bir nevi gözdağı vermiştir (Akşam Gazetesi, 24 Şubat 1962).

Olay dış basında da büyük etki yaratmış ve bazı gruplar Türk ordusunu öven ibareler kullanmıştır. Başbakan İsmet İnönü de "Bugün dünyaya karşı, milleti ile ordusu ile dev kuvvetinde bir Türkiye vardır" (Hürriyet Gazetesi, 24 Şubat 1962) diyerek tüm dünyaya birlik mesajı göndermiştir.

Savunma Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada hareketin haber alınması üzerine gerekli tertibatın alındığı, Harp Okulu öğrencilerine bir hafta erken izin verildiği ve okulun tatil edildiği, olaylarla ilgisi bulunanların yerlerinin değiştirildiği, tutuklanan kimsenin bulunmadığı, Talat Aydemir'in yerine Semih Sancar'ın atandığı (Akşam Gazetesi, 24 Şubat 1962) ve Aydemir'in emekli edilen 20 subay arasında yer aldığı ifade edilmiştir. Ayrıca Kurmay Albaylar Talat Aydemir, Emin Arat, Dündar Seyhan ve Turgut Alpagut'un muhafaza altında tutulduğu vurgulanmıştır. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay ayaklanmaya kalkışanlar için bir Divan-ı Harp kurulmayacağını belirtmiş, Savunma Bakanlığı ise emekli edilenlerin dışında 14 subayın da başka görevlere tayin edildiklerini açıklamıştır (Hürriyet Gazetesi, 25 Şubat 1962) Emekliye sevk edilenlerin yerine derhal yenileri atanırken, AP yayınladığı bir tebliğ ile Atatürk ilkeleri ve demokrasiye bağlılığını bildirmiş,² CKMP Grubunda ise Osman Bölükbaşı, orduyu siyasete çeken sebeplerin ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir (Akşam Gazetesi, 25 Şubat 1962).

² AP bildirisi için bkz. *Hürriyet Gazetesi*, 25 Şubat 1962.

Başbakan İsmet İnönü, olaylar karşısında alınacak tedbirleri görüşmek üzere tüm parti liderleriyle bir araya gelmiş (Hürriyet Gazetesi, 26 Şubat 1962) ve katılanların, ilan edilecek olan tebliğ dışında herhangi bir beyanatta bulunmayacaklarına dair söz verdikleri toplantı sonunda, şu tebliğ hazırlanarak basına verilmiştir:

1. Meşru nizama karşı girişilen son teşebbüs, demokratik rejimin koruyucusu kuvvetlerin ve müesseselerin müşterek anlayış ve gayretleriyle önlenmiştir. Bu netice, Türk milletinin demokratik rejime bağlı ve layık olduğunun iftihara değer yeni bir delili olmuştur.

2. Kahraman ordumuzun gerçekleştirdiği 27 Mayıs İhtilalinin meşruiyeti aleyhine girişilen açık ve kapalı her türlü tahrik ve tecavüzlerin ve Anayasa nizamını bertaraf etmeye matuf hareket ve davranışların kesin olarak önlenmesi lazımdır.

3. Bu maksatla partiler üstü bir anlayış içinde gerekli esasları hazırlamak üzere, hükümet ve partiler temsilcilerinden müteşekkil bir komisyon kurulmuştur.

4. Mutabık kalınacak esaslardan kanunlaşması gerekenler, partilerin yetkili organları tarafından kabul edildikten sonra TBMM'ye sunulacaktır (Hürriyet Gazetesi, 26 Şubat 1962).

İki gün Genelkurmay Başkanlığı'nda tutulan dört kurmay albaylar Aydemir, Seyhan, Arat ve Arpagut 26 Şubat'ta serbest bırakılırken (Cumhuriyet Gazetesi, 27 Şubat 1962), Başbakan İsmet İnönü'nün "Güven içinde çalışma devrine girdik" (Akşam Gazetesi, 27 Şubat 1962) açıklamasının ardından alınacak tedbirler de olgunlaşmaya başlamış ve aynı gece parti liderlerinin anlaşmaya vardığı tasarı, gruplarda görüşülmek üzere partilere gönderilmiştir (Akşam Gazetesi, 28 Şubat 1962). Kanun, 3 Mart 1962 tarihinde TBMM'de çok uzun tartışmaların ardından,³ 5 Mart 1962'de TBMM ve Cumhuriyet Senatosu'nda kabul edilmiş,⁴ 7 Mart 1962 tarihinde de Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (T.C. Resmi Gazete, 7 Mart 1962, S. 11053). Rejimin yıkılma tehdidine karşı geniş çaplı Tedbirler Kanunu'na Senato'da Abdülhamit jurnalciliğini geri getireceği şeklinde eleştiriler yapılmıştır (Akşam Gazetesi, 6 Mart 1962). Ancak yapılan oylama sonucunda 21 red oyuna karşılık 100 kabul oyunun çıkması kanunu savunanların eleştirenlerden çok daha güçlü olduğunu göstermiştir. Bu arada CHP Milletvekili Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, kabul edilen kanunu, Anayasa ve 27 Mayıs'ın ruhuna aykırı bularak hem partisinden hem de milletvekilliğinden istifa etmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 3 Mart 1962). Karaosmanoğlu gibi önemli bir ismin istifası ise iktidarın büyük ortağı CHP için ciddi bir kayıp olarak değerlendirilebilir.

9 Maddelik Tedbirler Kanunu'na göre, siyasi mahkûmların beyanlarını yayınlamak, Yüksek Adalet Divanı'nda kesinleşen kararları küçültecek söz, yazı ya da haber neşri yapmak, Demokrat Parti iktidarı ve şahıslarını herhangi bir şekilde övmek yasaklanmıştır (Tercüman Gazetesi, 3 Mart 1962).

Tedbirler, ülkede sosyo-politik hayatı olumsuz yönde etkilerken, Talat Aydemir 27 Mayıs'ın toplumsal bir devrim hareketi olduğunu, ancak asıl hedefinden saptırıldığını

³ Tedbirler Kanunu tartışmaları için bkz. *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem: 1, Cilt: 4, Tarih: 3.3.1962, s. 16:22, 23:32, 32:39, 39:87.

⁴ Kanunun kabulü ile ilgili bkz. *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem: 1, Cilt: 4, Tarih: 5.3.1962.; *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem: 1, Cilt: 3, Tarih: 5.3.1962.

düşünürken, parlamenter sisteme karşı devrim fikrini öne çıkarmıştır. Aydemir, devrimin tek yolunu ise bir şekilde yönetime el koymak olarak görmüştür.

21 Mayıs 1963 tarihinde Talat Aydemir'in yönettiği ikinci isyan hareketi başlamıştır. Tıpkı yeni bir ihtilal hazırlığı içinde olan 11 havacı subayın 22 Şubat'ta Aydemir'e karşı çıkmaları gibi, 12 Mart hâkimlerinden demokrasi aşığı Ali Elverdi de 21 Mayıs'çılara karşı demokrasiyi savunmuştur. 21 Mayıs teşebbüsüne Hava Kuvvetleri karşı çıkmıştır. Radyo bir ara Aydemir'e bağlı kuvvetlerin eline geçse de darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Kayalı, 2005, s. 117). Bu girişim ve bu girişimi bastırma harekâtı sırasında yaşanan silahlı çatışmalarda, 6 kişi yaşamını yitirirken, 30 kişi de yaralandı. Ölenler arasında bir albay, bir de binbaşı vardı (İnönü, 2008, s. 879).

Aydemir kuvvetleri radyoyu ele geçirerek, ihtilal bildirimlerini üst üste okumaya başlamışlar, bildiriye duyan halk ise telaş içerisinde beklemeye koyulmuştur. Bildiride, Büyük Millet Meclisi ve onun hükümetlerinin, mevcut Anayasa ve kanunları hiçe sayarak, partizan bir tutum takınmaları sonucunda, ülkenin ekonomik, sosyal ve politik hayatının felce uğradığı gibi tabirler yer almaktaydı. Hareketin nedenini bu şekilde ortaya koyan isyancılar, içinde bulunulan bu vahim durumdan çıkış yöntemini de, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin idareye el koyması şeklinde açıklamışlardır (Bakşık, 2009, s. 201).

Radyoda ihtilal bildirisi inatla üst üste okunurken bir yandan da marşlar çalıyor ve Silahlı Kuvvetler'in iktidara el koyduğu söyleniyordu. Aslında bütün ihtilal kuvveti, birkaç 22 Şubat emeklisi subay, bir grup Harp Okulu öğrencisi ve radyoevi önündeki üç tanktan ibaretti. Radyo susmasa tüm ülke, Aydemir'in iktidara el koyduğunu düşünecekti. Ne pahasına olursa olsun radyo susturulmalıydı. Bu işi başaran ise 28. Tümen Komutanı Yarbay Ali Elverdi oldu. Elverdi yanında iki erle radyoevini basarak, anonsları yapan ihtilalci üsteğmeni tutukladı. Ardından spiker koltuğuna oturan Elverdi, bundan önce yapılan bütün beyanların ve duyuruların yalan ve yanlış olduğunu, olanları Aydemir'in "üç buçuk adamı"nın gerçekleştirdiğini duyurmuştur. Silahlı Kuvvetlerin alarm verdiğini, tüm isyancıları toplayacağını söyleyen Elverdi, birliklere hitaben de hemen kışlarına dönmelerini ve ikinci bir emri beklemelerini söylemiştir (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008, s. 107-108).

Kendilerine "Halâskâr Fedailerini" diyen Aydemir kuvvetleri radyoyu ele geçirerek, ihtilal bildirimlerini üst üste okumaya başlamışlar, bildiriye duyan halk ise telaş içerisinde beklemeye koyulmuştur. Bildiride, Büyük Millet Meclisi ve onun hükümetlerinin, mevcut Anayasa ve kanunları hiçe sayarak, partizan bir tutum takınmaları sonucunda, ülkenin ekonomik, sosyal ve politik hayatının felce uğradığı gibi tabirler yer almaktaydı. Hareketin nedenini bu şekilde ortaya koyan isyancılar, içinde bulunulan bu vahim durumdan çıkış yöntemini de, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin idareye el koyması şeklinde açıklamışlardır (Akşam Gazetesi, 21 Mayıs 1963).

Silahlı Kuvvetler duruma hâkim olduktan sonra ise ayaklanmanın elebaşı Talat Aydemir ve onun destekçilerinden Alparslan Türkeş tutuklanmışlardır (Hürriyet Gazetesi, 22 Mayıs 1963).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşmasında 21 Mayıs ayaklanmasının tahlilini yapan Başbakan İsmet İnönü, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin vatanperverlik inancı ile yaşamaya başladığını söylemiştir. Siyasi hürriyet rejiminin düşmanlarının ordu içerisine girdiklerini, ancak ordunun büyük kısmının imanı karşısında rejime zarar veremediklerinin de altını çizmiştir. 22 Şubatçılara hükümetin teklif ettiği aftan daha bir ay bile geçmeden, gerici cereyanların heveslisi olanların bütün

azgınlıklarıyla yeniden harekete geçtiklerini söyleyen İnönü, hükümet aleyhtarlığı kisvesi altında rejim aleyhtarlığı yapıldığını da sözlerine eklemiştir. Ayrıca İnönü, 21 Mayıs hareketinin de 22 Şubat hareketi gibi ordunun büyük kesimi önünde yalnız kaldığını ve perişan olduğunu da dile getirerek, böylesine sağlam bir ordudan kuvvet alan demokrasinin ebediyete kadar yaşayacağını dile getirmiştir (Bakışık, 2009, s. 206-207).

20-21 Mayıs 1961 gecesi, önceden yapılmış tertipler neticesinde, Anayasayı ihlal amacını güden silahlı bir ayaklanma teşebbüsü vuku bulduğundan, Anayasa'nın 124. Maddesi gereğince bir ay süre ile Ankara, İstanbul ve İzmir illeri sınırları içerisinde, Bakanlar Kurulu'nca, 21 Mayıs 1963 tarihinde sıkıyönetim ilanı kararlaştırılmıştır (Hürriyet Gazetesi, 22 Mayıs 1963). Ankara Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Cemal Tural imzalı 17 numaralı (Akşam Gazetesi, 26 Mayıs 1963) tebliği ile isyana kalkışanların cezasız kalmayacağı vurgulanmıştır.

Toplanan Milli Güvenlik Kurulu, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin duruma hâkim olduğunu belirttikten sonra, 22 Şubat hareketinin de sorumlusu olan Albay Talat Aydemir'in saklandığı evde yakalandığı, kalkışmaya iştirak edenlerin de nezaret altında bulunduğu, isyan hareketinin bir avuç asinin Ankara Radyosu'nu bir baskınla ele geçirmeleri üzerine başladığını ifade eden bir bildiri yayınlamıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 22 Mayıs 1963). Bu bildiri de diğer bildiri ve açıklamalar gibi, kamuoyunun hükümet lehine oluşması ve bu tarz kalkışmaların devletin silahlı gücüyle başa çıkamayacağını anlatması bakımından dikkate değerdir.

Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 21 Numaralı tebliği ile isyancıların duruşmalarına bir hafta içerisinde başlanacağı duyurulmuş (Cumhuriyet Gazetesi, 30 Mayıs 1963), bu isyancılar için özel mahkemelerin kurulduğu, bu mahkemelerin kimlerin ne şekilde takip edeceğini ise Örfi İdare'nin belirleyeceği, Tercüman Gazetesi'nin 3 Haziran 1963 tarihli basımında ifade edilmiştir (Tercüman Gazetesi, 3 Haziran 1963). Sanıkların duruşmasına 7 Haziran 1963 tarihinde başlanmış ve sanıklardan 36'sının idamı istenmiştir (Hürriyet Gazetesi, 8 Haziran 1963). Karar 6 Eylül 1963 tarihinde açıklanmış ve 7 idamla 29 müebbet hapis cezası hükmü verilmiştir. Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer, İlhan Baş, Cevat Kırcı, O. Deniz ve A. Güçal idama mahkûm olurken, Alparslan Türkeş ve 45 kişi beraat etmiştir (Hürriyet Gazetesi, 6 Eylül 1963).

Askeri Yargıtay, idama mahkûm olan 7 kişiden dördünün cezasını tasdik ederken, diğer üçünün idam cezasını bozmuştur. Talat Aydemir ile Fethi Gürcan'ın idam cezalarının tasdikine ittifakla, Osman Deniz ve Erol Dinçer'in tasdiklerine ise, ekseriyetle karar verilmiştir. İdam mahkûm edilen Ahmet Güçal, İlhan Baş ve Cevdet Kırcı'nın idam cezaları bozulmuştur. Bu karar da ittifakla alınmıştır (Hürriyet Gazetesi, 1 Kasım 1963).

TBMM Talat Aydemir ve Fethi Gürcan hakkındaki idam kararlarını 9 Ocak 1964'te onaylamıştır. 23 Haziran'da çıkarılan, idam cezalarının yerine getirilmesine dair kanun ise 26 Haziran'da Resmi Gazetede yayımlanmıştır (T.C. Resmi Gazete, 26 Haziran 1964, S.11738). Buna göre 27 Haziran'da Gürcan'ın idam cezası yerine getirilirken, Aydemir, idamına itiraz etmiş ve cezası ertelenmiştir (Milliyet Gazetesi, 27 Haziran 1964).

Talat Aydemir'in avukatı, siyasi mahkûmların idam edilmemesine dair Meclis'te görüşülen bir kanun teklifine dayanarak idam cezasının durdurulmasını istemiştir. Müracaatı Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi incelemiş ve reddetmiştir. Bunun üzerine bir üst mercii olan Askeri Yargıtay'a itiraz edileceği açıklanmıştır (Hürriyet Gazetesi, 28 Haziran 1964; Milliyet Gazetesi, 28 Haziran 1964). Askeri Yargıtay'a

yapılan itiraz ise 4 Temmuz günü reddedilmiş ve Aydemir'in infazı kesinleşmiştir (Hürriyet Gazetesi, 5 Temmuz 1964). 5 Temmuz sabahı Ankara Merkez Cezaevi'nin bahçesinde idam edilen Aydemir (Akşam Gazetesi, 5 Temmuz 1964; Milliyet Gazetesi, 5 Temmuz 1964), bunun kendisi için hayırlı olduğunu söylemiştir (Hürriyet Gazetesi, 6 Temmuz 1964). Diğer idam kararları ise uygulanmamıştır. 21 Mayısçılara verilen cezalar, birkaç yıl sonra çıkartılan af yasasıyla, kısmen veya tamamen kaldırılarak, birçok hükümlü serbest bırakılmıştır (İnönü, 2008, s. 880).

Sonuç

27 Mayıs darbesini gerçekleştirenler yeni Anayasa ve yeni bir düzen öngörürken, sivil idareye daha çok sistemi işletme görevini vermişlerdir. Ancak darbe sonrası yapılan ilk genel seçimlerde istenilen sonucun aksine dört partili bir Meclis aritmetiği ortaya çıkmıştır. bu partilerin ikisinin, yani Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi'nin Demokrat Parti'nin devamı olduklarını savunmaları askeri rahatsız etmiş ve zaten birlik olmayan ordu içinde farklı grupların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

27 Mayıs darbesi 10 yıllık Demokrat Parti iktidarına son verirken, Türkiye'de koalisyonlar döneminin de kapılarını aralamıştır. Bu süreçte İsmet İnönü üç ayrı hükümete başkanlık etmiş ve askerinin devam eden baskısı altında ülke sorunlarına çözüm bulmaya çalışmıştır. İlk olarak eski Demokrat Partililerin affedilmesi meselesi gündeme gelirken, bunu Emekli İnkılap Subayları (EMİNSU) olayı izlemiştir. Üniversitelerde başlayan ve 147 öğretim üyesinin tasfiyesiyle sonuçlanan girişimle birlikte, Albay Talat Aydemir'in iki başarısız darbe girişi İsmet İnönü hükümetlerini uğraştıran iç meseleler olmuştur. Bu dönemde askeri vesayet altında görev başında bulunan hükümetler, bir yandan iç meselelerle uğraşırken, diğer taraftan da Soğuk Savaş'ın ağır baskısını üzerinde hissetmiştir. Zira nükleer silahlanmanın hat safhaya ulaştığı bir dönemde, Türkiye stratejik mevki bakımından ABD ve Sovyetler Birliği arasında denge politikası izlemek durumunda kalmıştır. U2 hadisesi, Küba krizi, MLF, Kıbrıs gibi meseleler, Türkiye'de bir yandan çok taraflı dış politika anlayışının uygulamasını zorlaştırırken, diğer yandan da koalisyon hükümetlerinin uzun ömürlü olmasını engellemiştir.

Dış politikanın iç politikayı bu kadar fazla etkilediği bir dönemde kurulan koalisyon hükümetlerini en fazla uğraştıran iç politik gelişme ise kuşkusuz Talat Aydemir ayaklanmaları olmuştur. Aydemir, 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerinde iki ayrı başarısız darbe girişiminde bulunmuştur. Aslında 27 Mayıs'ı gerçekleştiren ihtilal komitesinin kurucularından olan Aydemir, darbenin gerçekleştiği tarihte yurtdışı görevde bulunduğu için komitenin dışında kalmıştır. Dolayısıyla yıllardır kurduğu planlarını uygulama fırsatı bulamamıştır. Tek kurtuluş yolunun yeni bir ihtilal olduğunu düşünen Aydemir, özellikle komutanlığını yaptığı Kara Harp Okulu'nun desteğini görmüşse de diğer birliklerden umduğunu bulamadığı için başarısız olmuştur.

Kaynaklar

Resmi Yayınlar

Resmi Gazete

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 3, Tarih: 5.3.1962.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 4, Tarih: 3.3.1962, s. 16:22, 23:32, 32:39, 39:87.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 4, Tarih: 5.3.1962.; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 3, Tarih: 5.3.1962.

Telif-Tetkik Eserler

Ahmad, F. (2007). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. 3. Baskı, İstanbul: Hil Yayın.

Aydemir, Ş. S. (2006). *İkinci Adam (1950-1964)*. C. III, 7. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Bakışık, Ş. (2009). *CHP İle Bir Ömür*. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.

Birand, M. A., DüNDAR, C., ÇAPLI, B. (2008). *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi*. 9. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Boğuşlu, M. (1995). *1960-1978 Olayları Anılar Yorumlar*. İstanbul: Kastaş Yayınları.

Çavdar, T. (2008). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*. 4. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

İnönü, İ. (2008). *Defterler (1919-1973)*. C. II, 3. Baskı, Yay. Haz. Ahmet Demirel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Karpat, K. H. (2007). *Türkiye'deki Siyasal Sistemin Evrimi (1876-1980)*. çev. Esin Soğancılar, Ankara: İmge Kitabevi.

Kayalı, K. (2005). *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*. 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Lewis, B. (2007). *Demokrasinin Türkiye Serüveni*. 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Mango, A. (2006). *Türkiye ve Türkler 1938'den Günümüze*. 3. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Maraşlı, E. (2008). *Balans Ayarları (Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar)*, İstanbul: Metropol Yayınları.

Özdemir, H. (2008). *Siyasal Tarih (1960-1980). Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*. Yay. Yön. Sina Akşin, 10 Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi.

Turan, A. (2007). *Darbe Arası Türkiye*. İstanbul: Resital Yayıncılık.

Turan, Ş. (2002). *Türk Devrim Tarihi*. 5. Kitap Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980), Ankara: Bilgi Yayınları.

Zürcher, E. J. (2009). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. 23. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Gazeteler⁵

Akşam

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Tercüman

⁵ Haber niteliğindeki yazıların tarihleri metin içerisinde verilmiştir.